

БОГАТИРЬОВ І. Г.,

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник
науково-дослідного центру
(Інститут кримінально-виконавчої служби)
голова науково-експертної ради
(Державна пенітенціарна служба України)

ТАГІЄВ С. Р.,

кандидат юридичних наук, голова
(Апеляційний суд
Чернігівської області)

УДК 343.8

**ВИКОНАННЯ СЛІДЧИМИ ІЗОЛЯТОРАМИ ЗАПОБІЖНОГО ЗАХОДУ
У ВИГЛЯДІ ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ ВІДПОВІДНО
НОВОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ**

Розглянуто й проаналізовано окремі проблемні питання виконання слідчими ізоляторами запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відповідно нового Кримінального процесуального кодексу України, запропоновано шляхи їх удосконалення.

Ключові слова: слідчі ізолятори, запобіжний захід, тримання під вартою, кримінально-процесуальний кодекс України.

Рассмотрены и проанализированы отдельные проблемные вопросы выполнения следственными изоляторами меры пресечения в виде содержания под стражей в соответствии с новым Уголовным процессуальным кодексом Украины, предложены пути их усовершенствования.

Ключевые слова: следственные изоляторы, мера пресечения, содержание под стражей, уголовно-процесуальний кодекс України.

Some problematic issues of execution detention as a preventive measure by a pretrial detention facilities under the new Criminal Procedural Code of Ukraine are considered and analyzed, the ways to improve them are proposed.

Key words: pretrial detention facilities, preventive measure, detention, Criminal Procedure Code of Ukraine.

Постановка проблеми. Новий Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України, прийнятий 13 квітня 2012 р., покликаний удосконалити правове регулювання у сфері кримінального судочинства, привнести в нього європейські цінності та принципи, перетворити неухильне дотримання прав людини в ключову ідею всього кримінального процесу, а також забезпечити реальну, а не задекларовану рівність процесуальних можливостей сторін кримінального провадження та утвердити змагальність процесу.

Метою статті є наукові погляди на виконання персоналом Державної пенітенціарної служби України запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою у відповідності новому КПК України.

Теоретичним підґрунтям написання статті стали праці вітчизняних таких вчених: Ю.П. Аленіна, І.Г. Богатирьова, В.Г. Гончаренко, Ю.М. Грошевого, О.М. Джужі, О.Г. Колба, Н.С. Карпова, В.К. Лисиченко, Л.М. Лобойко, Є.Д. Лук'янчикова, М.М. Михеєнко, Д.П. Письменного, М.А. Погорецького, В.Т. Нора, С.Р. Тагієва, В.М. Тертишника, В.М. Трубникова, Л.Д. Удалової, М.Є. Шумило, В.П. Шибіко та інших дослідників.

Основний зміст статті. Важливо наголосити, що новий КПК України відповідним чином відобразився і на діяльності органів і установ, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України. Зокрема, новий КПК містить пряме закріплення в нормі закону (ч. 5 ст. 17) положення, що безпосередньо стосується діяльності слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України щодо виконання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою: «Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою».

Із прийняттям нового КПК відбулися суттєві зміни в правовій регламентації такого запобіжного заходу, як тримання під вартою. Ці зміни слід сприйняти і персоналу органів і установ, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, оскільки слідчі ізолятори, як місця попереднього ув'язнення, належать до суб'єктів виконання зазначеного запобіжного заходу.

Так, згідно зі ст. 183 КПК «Тримання під вартою» тримання під вартою є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно в разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 цього Кодексу. Відповідно до ч. 1 ст. 177 КПК такими ризиками є спроби:

- 1) переховуватися від органів досудового розслідування та (або) суду;
- 2) незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста в цьому ж кримінальному провадженні;
- 3) перешкоджати кримінальному провадженню;
- 4) вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому він підозрюється, обвинувачується.

На підставі ч. 2 ст. 183 КПК запобіжний захід у вигляді тримання під вартою не може бути застосований, окрім як:

- 1) до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 цього Кодексу, буде доведено, що підозрюваний, обвинувачений не виконав обов'язки, покладені на нього при застосуванні іншого, раніше обраного запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує;

- 2) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до трьох років, виключно в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 цього Кодексу, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

- 3) до раніше несудимої особи, яка підозрюється чи обвинувачується у вчиненні злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк до п'яти років, виключно в разі, якщо прокурором, крім наявності підстав, передбачених ст. 177 цього Кодексу, буде доведено, що, перебуваючи на волі, ця особа переховувалася від органу досудового розслідування чи суду, перешкоджала кримінальному провадженню або їй повідомлено про підозру у вчиненні іншого злочину;

- 4) до раніше несудимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад п'ять років;

5) до раніше судимої особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за який законом передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад три роки;

6) до особи, яку розшукують компетентні органи іноземної держави за кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким може бути вирішено питання про видачу особи (екстрадицію) такій державі для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, у порядку і на підставах, передбачених розділом IX цього Кодексу або міжнародного договору України, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Обов'язково слід звернути увагу на те, що змінилися і строки тримання під вартою. Новим є і встановлення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою. Так, згідно зі ст. 197 КПК «Строк дії ухвали про тримання під вартою, продовження строку тримання під вартою» строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістдесяті днів.

Строк тримання під вартою обчислюється з моменту взяття під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого – з моменту затримання. У строк тримання під вартою включається час перебування особи в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи. У разі повторного взяття під варту особи в тому ж самому кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше.

Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому цим Кодексом. Сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування, не повинен перевищувати:

- 1) шести місяців – у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості;
- 2) дванадцяти місяців – у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Ст. 202 КПК регламентується порядок звільнення особи з-під варти. Так, у разі застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варти негайно. Водночас, у разі застосування запобіжного заходу у вигляді особистої поруки підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий, звільняється з-під варти негайно після надання його поручителями визначеного зобов'язання.

Крім цього, у разі застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту підозрюваний, обвинувачений, який був затриманий:

- 1) негайно доставляється до місця проживання і звільняється з-під варти, якщо згідно з умовами обраного запобіжного заходу йому заборонено залишати житло цілодобово;
- 2) негайно звільняється з-під варти та зобов'язується невідкладно прибути до місця свого проживання, якщо згідно з умовами обраного запобіжного заходу йому заборонено залишати житло в певний період доби.

Підозрюваний, обвинувачений звільняється з-під варти після внесення застави, визначеної слідчим суддею, судом в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, якщо в уповноваженій службовій особі місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою.

Після отримання та перевірки документа, що підтверджує внесення застави, уповноважена службова особа місця ув'язнення, під вартою в якому знаходиться підозрюваний, обвинувачений, негайно здійснює розпорядження про його звільнення з-під варти та повідомляє про це усно і письмово слідчого, прокурора та слідчого суддю, а якщо застава внесена під час судового провадження – прокурора та суд. Перевірка документа, що підтверджує внесення застави, не може тривати більше одного робочого дня.

З моменту звільнення з-під варти у зв'язку з внесенням застави підозрюваний, обвинувачений вважається таким, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді застави.

Адміністрації слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби України слід обов'язково пам'ятати, що «у разі постановлення слідчим суддею, судом ухвали про відмову в продовженні строку тримання під вартою, про скасування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або його зміну на інший, про звільнення особи з-під варти у випадку, передбаченому частиною третьою ст. 206 цього Кодексу, або у випадку закінчення строку дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою підозрюваний, обвинувачений повинен бути негайно звільнений, якщо в уповноваженої службової особи місця ув'язнення, під вартою в якому він перебуває, відсутнє інше судове рішення, що набрало законної сили і прямо передбачає тримання цього підозрюваного, обвинуваченого під вартою» (ст. 202 КПК України).

Відповідно до ст. 203 КПК «Негайне припинення дії запобіжних заходів» ухвала про застосування запобіжного заходу припиняє свою дію після закінчення строку дії ухвали про обрання запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження в порядку, передбаченому цим Кодексом.

Згідно зі ст. 205 КПК ухвала суду, слідчого судді щодо застосування запобіжного заходу підлягає негайному виконанню після її оголошення. Персоналу органів і установ, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України, слід звернути увагу на положення ст. 206 КПК, яка присвячена захисту прав особи, яка тримається під вартою, у тому числі й у слідчому ізоляторі.

Так, згідно з цією статтею кожен слідчий суддя суду, у межах територіальної юрисдикції якого знаходиться особа, яка тримається під вартою, має право постановити ухвалу, якою зобов'язати будь-який орган державної влади, службову особу забезпечити додержання прав такої особи.

Якщо слідчий суддя отримує з будь-яких джерел відомості, які створюють обґрунтовану підозру, що в межах територіальної юрисдикції суду знаходиться особа, позбавлена свободи за відсутності судового рішення, яке набрало законної сили, або не звільнена з-під варти після внесення застави в установленому цим Кодексом порядку, він зобов'язаний постановити ухвалу, якою має зобов'язати будь-який орган державної влади, службову особу, під вартою яких тримається особа, негайно доставити цю особу до слідчого судді для з'ясування підстав позбавлення свободи.

З цього приводу ми підтримуємо позицію П.М. Рабіновича щодо справедливого балансу [2, с. 24] задовольнити потреби і інтереси всіх суб'єктів кримінального провадження. А тому законодавець зобов'язує слідчого суддю звільнити позбавлену свободи особу, якщо орган державної влади, службова особа, під вартою яких тримається ця особа, не доведе наявності чи надасть судове рішення, яке набрало законної сили, або інших правових підстав для позбавлення особи свободи.

Якщо до доставлення такої особи до слідчого судді прокурор, слідчий звернеться з клопотанням про застосування запобіжних заходів, слідчий суддя зобов'язаний забезпечити проведення в найкоротший строк розгляду цього клопотання. Незалежно від наявності клопотання слідчого, прокурора, слідчий суддя зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади, службова особа, під вартою яких трималася ця особа, не доведе:

- 1) існування передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду;
- 2) неперевіщення граничного строку тримання під вартою;
- 3) відсутність зволікання в доставленні особи до суду.

Відповідно до ч. 6 ст. 206 КПК якщо під час судового засідання особа заявляє про застосування до неї насильства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання під вартою осіб), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та:

- 1) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи;
- 2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених у заяві особи;
- 3) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством [1].

Ми поділяємо думку А.Р. Туманянця про те, що запровадження у вітчизняному кримінальному процесі інституту слідчого судді є правильним шляхом до розв'язання низки проблем на стадії досудового розслідування, оскільки його введення має усунути частину не властивих як слідчому, так і прокуророві функцій, а чіткій їх розподіл на стадії досудового розслідування буде гарантією реалізації принципу змагальності [3, с. 897].

Важливо щоб слідчий суддя при виконанні своїх обов'язків діяв у порядку, передбаченому ч. 6 ст. 206 КПК, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі.

Крім того, слідчий суддя має право не вживати дій, зазначених у ч. 6 ст. 206 КПК, якщо прокурор доведе, що ці дії вже здійснені або здійснюються. Уявляється, що слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для забезпечення особи, яка позбавлена свободи, захисником і відкласти будь-який розгляд, в якому бере участь така особа, на необхідний для забезпечення особи захисником час, якщо вона бажає залучити захисника або якщо слідчий суддя вирішить, що обставини, встановлені під час кримінального провадження, вимагають участі захисника.

На жаль, експрес-аналіз особових справ осіб взяти під варту показує, що слідчий суддя під час кримінального провадження не завжди аналізує обставини, які вимагають участі захисника. Ми вважаємо, що дії слідчого судді в першу чергу пов'язані з його професійними чинниками, а тому при призначенні на посаду бажано такій процесуальній особі пройти перепідготовку або підвищення кваліфікації.

Висновки. Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що проблема виконання слідчими ізоляторами запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відповідно до нового кримінально-процесуального кодексу України є актуальною проблемою для працівників Державної пенітенціарної служби України, а тому її розв'язання є спільним завданням вчених і практиків.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний-процесуальний кодекс України. Про внесення змін до деяких законодавчих актів у зв'язку з прийняттям кримінального процесуального кодексу України : Закон України: чинне законодавство з 19 листоп. 2012р. – К. : ПАЛИВОДА А.В., 2012. – 382 с.
2. Рабінович П. Міжнародні стандарти прав людини: загальні ознаки, класифікація / П. Рабінович, О. Венецька // Вісник Академії правових наук України. – 2012. – № 4 (71). – 24 с.
3. Туманянець А.Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А.Р. Туманянець // Форум права: електронне видання. – 2011. – № 2. – 897 с.

